

УДК 821.161.2-311.6'06.09:7.035/.036 П. Куліш

**ВІД РОМАНТИЗМУ ДО МОДЕРНІЗМУ:
«НЕПРИЧЕСАНІ ДУМКИ» ПРОФЕСОРА ІВАНА ДЕНИСЮКА**

Лариса БОНДАР

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів 79000, Україна*

Подано тези лекцій професора Івана Овксентійовича Денисюка про Пантелеймона Куліша та про теоретичні засади модернізму з деякими коментарями.

Ключові слова: романтизм, історичний роман, концепція світу і людини, модернізм, декаданс, авангардизм.

Чим далі в часі віддаляється від нас професор І. Денисюк, тим більше опановує відчуття, що його спадщина – то айсберг, сім восьмих якого під водою. Маю на увазі співвідношення його друкованих і недрукованих праць. Звичайно, то велике щастя, що вийшло чотири томи статей і кілька монографій, та зяючою непереборною лакуною досі постає весь огром лекційних текстів, відгуків на кандидатські та докторські дисертації, навіть рецензій на дипломні чи магістерські роботи, які під геніальним професорським пером завжди набували рис справжнього наукового дослідження в мініатюрі, до того ж у блискучому стилістичному виконанні. З іскрометним денисюківським гумором говорив він про «усне літературознавство» одного зі своїх учнів, яке не було йому самому притаманне, – лишив-бо по собі такий значний друкований доробок, який промовлятиме до тих, що вміють слухати, вічно. Та все ж... Оті його мудрі монологи наскрізь літературного чоловіка, оті досі «неопублічені» курси й спецкурси – невже вони мають навічно канути в Лету? Наш обов'язок, усіх тих, хто коли-небудь був присутній при творенні усного дивосвіту улюбленого професора, хто володіє безцінним скарбом – конспектами чи рукописами, – зробити їх доступними як для наукової спільноти, так і для студентів. Без сумніву, за М. Рильським, це буде «красиво і корисно».

Як відомо, сферою наукового зацікавлення І. О. Денисюка була нова українська література (тобто все ХІХ століття) і українська література кінця ХІХ – початку ХХ століття, яку можна залучити вже до модерного періоду розвитку нашої літератури, отже, – від романтизму до модернізму. За фахом історик літератури, він мав особливу пристрасть до теоретичних розважань. Виклад історико-літературний завжди мав теоретичне підґрунтя. Шкода, що не збереглася лекція Івана Оксентійовича про романтизм, якій передувало міркування про теоретичні підвалини будь-якого напрямку, про неодмінні три його складові, якими є: 1) концепція світу і людини; 2) проблематика; 3) поетика. Ця тріада,

представлена у вигляді рівностороннього трикутника, в основі якого – концепція світу і людини, а бічні його рівноправні сторони – проблематика і поетика. Геніальна в своїй простоті наочна схема легко запроваджує студента в складні лабіринти методології. (Проте на педагогічній ниві не обходиться без курйозів. Зі згоди Івана Оксентійовича я давно й успішно користуюся його методологічною схемою. Але був смішний випадок один. На прохання колеги проводила практичне заняття з юристами, і от на моє запитання – яка ж концепція людини і світу в романтизмі? – один із них безапеляційно – на те він і юрист! – прорік: «Ніякої». Професора дуже потішила така відповідь). Ще раз повторюся: шкода, що повний текст «романтичної» лекції досі перебуває поза межами нашої досяжності...

Зате маємо на машинці надрукований професорською рукою (і то перший примірник – нашим «молодим духам» треба пояснювати, як на ній друкувалося: закладалося три – чотири аркуші з «копіркою» між ними, отож перший вважався оригіналом, решта – копії) текст про одного з очільників українського романтизму – Пантелеймона Куліша. Не знаю, як він опинився в моєму архіві, але прийшов час його оприлюднити. Читаючи його, варто зважати на його жанрову своєрідність – це тези, такі немодні тепер після мудрого ще ваківського рішення не вважати ці публікації вартими того, щоб бути включеними до переліку праць, за сукупністю яких присуджується науковий ступінь. Денисюкові тези про П. Куліша (це дві сторінки дуже «густого» тексту, іноді зі словоскороченнями) спростовують це хибне уявлення, позаяк містять стільки оригінальних думок (особливо, коли врахувати час написання, – а це, либонь, кінець 80-х – початок 90-х років минулого століття), – скільки не знайдеш часом у грубездній монографії. Друга обставина, яку треба врахувати, – це те, що тези були написані для виголошення перед аудиторією, отже, для себе, а не для друку. Звідси скорочення, натяки, які годі розшифрувати, невідшліфованість, одним словом, «непричесані думки», якщо скористатися образом неперевершеного майстра афористики Станіслава-Єжи Леца. Однак ця «непричесаність» думок, як уже зазначалося, компенсується їхньою глибиною. Отже, ось цей текст:

П. КУЛІШ І ЙОГО НАЙБЛИЖЧЕ ОТОЧЕННЯ

«Україна – це Куліш. Якщо ти любиш Україну»... Перший національний письменник. Зачинатель українського націоналізму. Хуторська філософія. Відрубність. Ворог Шевченка. Флюгер. Дон-Жуан. Епігон Шевченка (Франко). Закидав болотом Шевченка. Хотів спалити його російські повісті. Гарячий Куліш. Википав, бризжав. «Собаки не люблять гарячого Кулешу». «Не все те чорне, що Куліш».

Куліш – творець українського правопису. Автор першого історичного роману, алмазу найчистішої води «Записок». Перший критик, що писав українською мовою, перший перекладач Шекспіра, Байрона, Біблії, співредактор «Основи», поет-драматург, суспільний діяч, видавець «Кобзаря», автор Зазивного листа до української інтелігенції, польський і турецький запроданець, перший біограф Гоголя, автор «Истории воссоединения»... Який він? Замовчували,

обплывували, фальсифікували. Зараз готується 20-титомне видання, було раніше шеститомне Романчука. Жодної наукової монографії. «Романи Куліша» Віктора Петрова. Розвідка Зерова, брошура Нахліка.

Народився у Вороніжі, вчився у Київському університеті. Максимович. Пісні. Учителював у Луцьку. «Тяжко мудрий чоловік Гомер». Швендяв по Україні. Царський син. Заслання в Тулу. П'ять мов. Хитався. Петербург – Мотронівка – «Ганнина пустинь». Столяр. Орав волами. Невтомний. Як помирав, писав пальцями. Подорож за кордон. З усіма пересварився. Терпів після Христа найбільше. Роман з Кулішем дав живучість. За п'ять хвилин з Кулішем – віддати все і ніколи не жаліти (Параска Глібова).

Куліш і Шевченко. Знайомство в Києві. «Гордовитий біс» – кармазинник – низовий козак. Ніколи не розходились. Кирило-Мефодіївське братство. Одруження. Старший боярин – Шевченко. Полевая – нікогда. Василь Білозерський. Надя, Ганна. Забіла. Коні. Подать Куліша! Плакали. «Шевченко – троїстий геній». «Патлата, патлата». Посаг – Шевченкові (клеїноди родові) – за кордон. Ганна відрізала косу в знак солідарності. Їхали, карета загрузла. Наказав писати.

Варшава. Арешт. Викидень. Карета – італієць. Зустріч з Аліною Костомаровою, матір'ю. Три роки в Тулі на засланні. Листується з Шевченком, посилає гроші, друкує «Наймичку». Каміння заговорило – оповідання Марка Вовчка. Яке високе творіння – ця жінка. Виклик Марка Вовчка в Чернігів. Чудо, чудо. Ось як треба писати про народ. Редагує. Чирк-чирк. Паньку, залиши щось. Ганна про Вовчка – огрядна, стоптані черевики. Триумфальний в'їзд Марка Вовчка в Петербург. Герцен лежить у її ног, Писарев утопився. Пасеки закохалися – обидва брати. Тургенев їде. Куліш у Берліні. Хочє втопитися у Рейні. Заповіт. Оставь надежду навсегда. В хороших руках.

«Народні оповідання» Марка Вовчка. Нагнітання трагізму. Мова – з усіх квітів сік. «Маруся» – український патріотизм. Українське походження, польське, литовське. Монографія Лепкого. Марко Вовчок – винахідник стріляння на Місяць. Віктор Гюго. Переклади – вісімдесят томів. Цар: «Где находится Марко Вовчок?» Утеча на Кавказ. У розквіті слави. Історичні глибини української душі, яких ніхто не знає. «Проклята кацапка». Чому ж Куліш не написав? Маркович – нудзяж. Ніколи не заплямувала себе відступництвом. В один день тратит один мільйон. Роздавала гроші бідним. Колосальна бібліотека. Сталь розшукує. «Маруся» – сто видань у Франції.

Вернімося до Шевченка. Спалив би твори. Недооцінка «Гайдамаків», козаків. Руїницькі сили. Деструктивні. Нічого не залишили. Де ж та залізна бронза, свідомість державності? «За що боролись ми з ляхами, за що скородили списами московські ребра?» «Уродилась рута, рута – волі нашої отрута». Надгробне слово. Немає достойного проректи слово українською мовою – вся краса йому одному відкрилася. Немає чужини. Прийшли всі народи, учив еси не воєн, а святої правди животворящої. Після смерті. «Куліш у пеклі». Муза п'яна, сидів на бочці, мовов язиком. Вовчок – вовчиця з своїм єхидним язиком. Маразм. Марко Вовчок: не паплюжити його імені. Він в останній період життя був психічно хворий.

Він був вірним сином України. І з таких позицій треба оцінювати Куліша.

Художня творчість. Поема «Україна», збірки «Досвітки», «Хуторна поезія», «Дзвін». Поезія-заклик. «Народе без пуття, варваре великий, руйнник – на тобі дзеркало велике і подивись, який ти азіат мерзенний. Стою серед телят, ялівнику, волів і бугаїв – надії України. Їсте, спите і любите Вкраїну». Це нелюбов з надмірної любові. Це позови із інертним, сплячим суспільством. Це Франкове «Не люблю Русі», «я не люблю тебе з надмірної любові». Це драгоманівське докоряння азіатчиною, його європеїзм. І це Лесине – розтворює серця людей, що мохом поросли, будити мертвих, тішити живих, це Шевченкове: «І мертвим, і живим», «ви любите на братові шкуру, а не душу». Це стиль – вжахнути, засоромити. Того якось Франко не зрозумів. Почав писати, що козаки врятували Європу від монголів. Врятували, але занастили себе. Погляд на Петра I, Катерину II. Куліш вважав їх мудрими. Мудра, як змія, цариця... Але він висловив думку, що нам треба мати свого розумного й сильного царя – свого Петренка у Києві. Як актуально звучить Зазивний лист до інтелігенції. А що Куліш шукав весь час шляхів – звідси його орієнтація то на Польщу, то на Туреччину. Тактика мінялася весь час, але вірність Україні залишалася. Мав право сказати про себе – тупоумство людське його не заслонить. Мав право сказати «До Ганни Барвінок» – ми на цей світ прийшли, щоб мову з мов замучену, забвену з народних уст узять і в перло возвести. І возводив він цю мову в перло натхненно, довго, многотрудно. Високий стиль – творець високого стилю в прозі. Виступ проти бурлеску, проти котляревщини. Піднесення Квітки, Марка Вовчка. Задум «Чорної ради» – спроможність української мови до високого стилю, до високоповажної теми – теми історичної, історіософічної. Об'єкт зображення – десятиріччя напруженого державного життя України після смерті Б. Хмельницького, кристалізація політичних сил, партій – боротьба прихильників Сомка з Брюховецьким. Нейтралі типу Череваня, які тільки нажилися. Поєднання політики й інтиму (кохання, дружба, побратимство). Ефектні сцени інтимних конфліктів і масові сцени аж до класової боротьби, всеохоплення життя, масштабність мислення і осмислення. Антивальтерскогтівський роман – перший політичний роман. Хронотоп дороги. Мирний хутір Череваня – фортеця, обнесена частоколом – згусток, вузол конфліктів і пристрастей. Леся і Петро Шраменко – закохані. Але мати хоче видати дочку за Сомка, хоче бачити її гетьманшею. Кирило Тур викрадає. Характерник. Козаки – філософи, як той Діоген, що сидів у бочці, тільки у бочці, наповненій горілкою. Кирило Тур – могутній молодий козарлюга. З якоїсь примхи викрадає Леся. Погоня, Петро – перескакує – подає руку допомоги. Б'ються на шаблях. Обидва падають. Нагрянув третій суперник – Сомко. Кинувся рятувати не зомлілу Леся, а його противника – Кирила – той урятував колись йому життя. Над усе побратимство. Кирила Тура судили, били на Січі. Били найбільше старі. Випив відро горілки. Вилизався. Божий чоловік Василь – щось як Юрчик Неклопотана голова. Так, козаки мали свою філософію, свої поняття про дочасність світу цього. Магнат Гвинтовка. Поділ. Чорна рада. Складні інтриги. Перемагає демагогія Брюховецького.

«Орися» – ідилія. Шоста глава «Одіссеї». «І я засну під безтурботний шелест з надією, що, граючись м'ячем, Мене розбудить ніжна Навсіка, Струнка

дочка феацького царя». Український красвид. Трубайло рине і рине, золоторогі тури, вечірня замрія, віз дівчат, білоголовий дід Грива, Дівчата дивляться у воду й бачать Лицаря. Осауленко. Він їде свататись до Ориси. Прекрасна мова, настроєвість, соковиті барви, поваб і замрія – перлина української літератури.

«Шевченка ми любимо, а Куліша поважаємо», – стверджує Р. Чопик. І. Денисюк П. Куліша і любить, і поважає. Насамперед високо оцінює його вклад у скарбницю української культури, наголошуючи на його «першості» буквально у всіх сферах становлення національного буття: П. Куліш – перший національний письменник; зачинатель українського націоналізму; творець українського правопису; автор першого українського роману; перший критик, що писав українською мовою; перший перекладач Шекспіра, Байрона, Біблії; перший біограф Гоголя. Тут захоплення й пошанівок, що переходить у щемливе співпереживання несправедливості щодо письменника – його «замовчували, обплювували, фальсифікували».

Професор наголошує на чисто людських рисах характеру – «гарячий Куліш», тому «википав, бризкав», з усіма пересварився. Однак при цьому – який могутній інтелект, яка ерудиція (знання п'яти мов), та ще й поєднані з невтомністю в праці, про що свідчить така деталь: навіть на смертному одрі писав у повітрі пальцями. Не оминається увагою й складне інтимне життя гарячого Куліша (Дон-Жуан – !) як віддзеркалення його непересічної особистості (на підтвердження наводиться вислів Параски Глібової: «За п'ять хвилин із Кулішем можна віддати життя і не пожаліти»). Пунктирно, але ж як психологічно точно відтворено драму подружжя з Олександрою Білозерською, особливо вражає називне речення з одного тільки, зате якого страшного слова – викидень, за яким стоїть трагедія бездітності, а в підтексті: його спричинили переживання юної, шойно пошлюбленої дружини через арешт коханого чоловіка за належність до Кирило-Мефодіївського братства...

Надзвичайно проникливо й тактовно розкриваються взаємини П. Куліша з Марком Вовчком. В об'єктиві вченого – карколомна еволюція почуттів П. Куліша: від шаленої закоханості (аж до наміру самогубства) до не менш палкої ненависті, від піднесення до небес і до тотального паплюження її творчості, до витворення міфу про «прокляту кацапку», за яку писав її чоловік О. Маркович, а без редагування того ж Куліша ті писання нічого б не були варті. Цей міф живий і досі, але І. Денисюк його не сприймав, тому був обурений статтею, надрукованою в соту річницю відходу письменниці у вічність, де повторювалися ці давно спростовані погляди. Що стосується походження, то професор солідаризувався з думками В. Доманицького, М. Грушевського, І. Франка, Б. Лепкого про те, що в її родоводі приєднали українські, польські, литовські корені. А щодо авторства, то для нього О. Маркович – «нудзяж», сухий стиль якого не має нічого спільного з мовою «Народних оповідань», яка чарувала і Куліша, і Шевченка; вирішальну ж роль того ж Куліша спростовує аргументом Лесі Українки: «А чому ж тоді сам Куліш так не написав?» Предмет особливого замилювання професора – повість «Маруся», наголошується на її українському патріотизмі. Особливу гордість викликає те, що французький варіант цього твору витримав у Франції понад сто видань.

Знаменно, що приблизно в час написання «кулішівських тез» була опублікована блискуча передмова І. Денисюка до «французької» «Марусі», що вийшла в світ вже у Львові на зорі нашої незалежності. Він мріяв відшукати український оригінал цього шедевра, як і геніального «Слова», а також архів Лесі Українки. І от нещодавно з'явилася сенсаційна звістка про віднайдення «української» «Марусі» в Парижі! Професор, як завжди, геніально передбачливий...

Максимальну об'єктивність виявляє автор у потрактуванні проблеми «Куліш і Шевченко», так само контроверсійної, як і взаємини Куліша з Марком Вовчком. Найголовніше в естві їхніх відносин – це те, що вони «ніколи не розходились». Єдність не тільки ідейно-світоглядна: Кирило-Мефодіївське братство, а й особиста приязнь – ну, хіба міг бути ворогом той чоловік (Шевченко), який був у тебе (Куліша) на весіллі старшим боярином? І далі продовження цієї весільної історії, офірування молоді своїх родових клейнодів (і вже ж не без намови молодого!) для поїздки Шевченка за кордон? Наводяться неспростовні факти, що заперечують культивовану в тоталітарну добу буцімто ненависть Куліша до Шевченка: листувався з проскрибованим поетом на засланні, надсилав гроші і книжки, надрукував анонімно поему «Наймичка», виголосив найщиріше надгробне слово над прахом генія, був переконаний, що вся краса і сила нашої мови тільки йому відкрилася. Але вчений не може уникнути розмови про негативне ставлення Куліша до Шевченка після смерті великого Кобзаря, що найяскравіше виявилось в поемі «Куліш у пеклі», де Шевченкову музу названо п'яною, і це ще не все... І. О. Денисюк знаходить цьому пояснення у Кулішевій хворобі в останні роки його життя (це версія Марка Вовчка, щоправда, за її життя не оприлюднена) і разом з цією незвичайною жінкою чітко формулює: «Він був вірним сином України, і з цих позицій треба оцінювати Куліша».

Це логічний підсумок біографічно-світоглядних кулішівських судій професора І. О. Денисюка. Коли ж ідеться про творчість, то тут обрано два вектори – поезію і прозу. Кулішева «поезія – виклик». Це твердження вченого – наслідок дослідження епатажних дефініцій, як-от: «народе без пуття», «варваре великий», «азіат мерзенний», якими так щедро наділяв Куліш своїх земляків. Він убачає тут «нелюбов з надмірної любові», «позви з інертним, сплячим суспільством», споріднені з подібними проявами національної самокритики у Франка, Драгоманова, Лесі, Шевченка (ми б додали сюди ще й Маланюка). Виступаючи палким адвокатом «гарячого Куліша», автор стає на прю із самим Каменярем: «Того якось Франко не зрозумів». Як не дивно, але позиція І. Денисюка тут збігається з позицією Є. Нахліка, яку він озвучив на літніх франківських читаннях у Криворівні в 1992 році. Тоді професор різко критикував свого учня – і за «приниження» Франка, і за піднесення Куліша, а найбільше за апологетизацію Петра I і Катерини II, тоді як у своєму тексті він просто констатує: «Куліш вважає їх мудрими», а далі навіть схвалює: «Він висловлює думку, що нам треба мати свого розумного й сильного царя – свого Петренка в Києві. Як це актуально звучить зараз» (ну, чим не візія 2004 року?).

Особливі заслуги Куліша, – зазначає автор, – у боротьбі проти бурлеску, котляревщини, у творенні високого стилю в прозі, звідси висока ідея «Чорної ради» –

довести спроможність української мови до високого стилю, до високоповажної теми – теми історичної, історіософічної. Очільник львівської генологічної школи не оминає в своїх тезах жанрової специфіки роману. Усупереч усталеному погляді розглядати його в руслі традиції Вальтера (досі не можу збагнути цієї німецької форми, – а чому не Волтера чи Уолтера, як там воно ліпше по-шотландському?) Скотта він називає «Чорну раду» антивальтерскоттівським романом, при цьому стверджує, що це перший політичний роман в українській літературі. Це сміливе Денисюкове відкриття, одне з багатьох, якими він ділився в усних діалогах і полілогах, увійшло згодом до друкованих праць інших авторів, але ми мусимо пам'ятати про Денисюків такий пріоритет у цьому питанні, як і, зрештою, в інших.

Розмову про «Кулішівські тези» І. Денисюка ми розпочали з тези ж, що Куліша професор і поважав, і любив. Особливо ніжно він любив «Орису», цю, за його визначенням, перлину української літератури, яку розглядав у контексті світової літератури («тяжко мудрий чоловік Гомер») і літератури національної (ніжна Навсікая М. Рильського асоціюється з героїнею новели). Як завжди, основний акцент робиться на поетиці (нездарма ж автор, учень професора С. Шаховського, – один із основоположників львівської школи інтерпретації художнього тексту). До речі, саме цього – уваги до естетичних параметрів – йому бракувало в останніх солідних працях про Куліша, зокрема про ту ж «Орису». Для нього ж самого було притаманне ентузіастичне, якесь щиро юначе зацікавлення оригінальними проявами змістоформи протягом усього довгого творчого життя (згадаймо його останнє захоплення феноменом готичної прози). Це захоплення обумовило важкий шлях сходження на найвищу наукову височину – захист докторської дисертації, хоча в ній, як і в першому варіанті монографії про українську новелу, не могло бути й мови про справедливе поцінування такого складного літературного явища, як модернізм (це автор зробив у другому виданні книжки).

А модернізм приваблював І. Денисюка ще в ту пору, коли його можна було тільки ганити. Ніколи не міг з цим примиритися, мав свій погляд на це унікальне явище в світовій культурі. Отож, коли настав час вільного самовиявлення, він оприлюднив свої власні спостереження й висновки щодо цього мистецького феномену, свідченням чого є наступні нотатки:

«Модернізм – загальне поняття, яке включає в себе сукупність постреалістичних напрямків у літературі і мистецтві. Дехто розрізняє декаданс і модернізм. Декадентська література належить до кінця ХІХ ст., модернізм – до ХХ-го. Декаданс – «занепад», «схилкове» явище, клониться до кінця століття, означає якусь утому, Леся Українка говорила про розчарування, тугу, меланхолію, мелодійність, настроєвість. Але декаданс не робив деструкції форми.

Деструкція форми – основна риса модернізму. «Ми всі були декаденти, один Яцків – модерніст». «Зів'яле листя» – поезія меланхолійної осені. Концепція людини. Герой романтизму – незвичайна людина в незвичайних обставинах, реалізму – пересічна, модернізму – виняткова особистість, герметично ізольована від оточення. Романтичний герой не був відірваний від оточення – болісно реагував, засуджував за інертність. У модернізмі – тип елітарного героя, ненависть до юрби, «ми з тими насікомими не знаємося» (Яцків). Постулат –

внутрішня екзистенція, екзистенціалізм, фрейдизм. Замикаються в башті з слонової кістки. Людина – розрив з традиціями, екстремістська деструкція форми. Механічне письмо, потік свідомості. Абстракціоністи твердять, що модернізм існував ще до реалізму. Висміювання соціальної літератури. Семенко – від Шевченка тхне салом. Утилітаризм – у Франка, Мирного, Кропивницького. Абстрактного неба шукали, спокою.

Різні напрямки – різні стадії, різні дистанції від дійсності. Імпресіоністи не зовсім відсахнулися, скороминуші враження, вібруюча дійсність. Інші напрямки – творити новий мистецький світ, незалежний від реального. Але створюється з об'єктивних моментів.

Дадаїзм – веселий напрямок. Румунський жид Сарра (Тцара). Утекли від мобілізації. Ткнув пальцем у перше слово. Дитячий белькіт. Позбавитися баласту ідеології. Нахил до наївності, до опрощення. Примітивізм. Веселі, бавилися. Щоб вступити – хуліганський вчинок.

Сюрреалізм – мистецтво кошмарів і жахів. С. Далі. Концепція – сон.

Імажинізм – образ. Ранній Єсенін, Антоніч.

Футуризм. Виник в Італії. Хуліганське мистецтво. Агресія, динаміка, техніка.

Символізм – акцентуація символу. Блок. «Усе мистецьке є символом». Безпредметний, кошмарний.

Абстракціонізм – усе стає абстракцією, людина йде до абстрактного. Нова дійсність. Абстракціонізм нічого не означає, а як хто прочитає. Ліс чи торг?

Авангардизм – 20-ті роки. Революційне, авангардне, бойове мистецтво, наступальне, але модерне за формою.

Наші модерністи не були модерністами.

Яцків – єдиний сюрреаліст. «Дівчина на чорному коні».

Відмовитися від того, що модернізм – це мистецтво осла, який пише хвостом.

Українська література була заідеологізована. Це була література плаксива – ми бідні, у дядька здохла кобила.

Леся Українка писала, що в кожного напрямку є порив «ins Blau».

Відозва Вороного і Коцюбинського, у Вороного – модернізм, у Коцюбинського – реалізм.

У Шевченка нема замилювання, а в Костомарова є.

Коцюбинський – елементи підсвідомого, імажинізм у прозі. Антоніч, Єсенін – у поезії.

Коцюбинський – надмірність образу.

Напрямок орнаментального стилю – від Марка Вовчка до Коцюбинського; «холодна проза» – Франко, Свидницький, Стефаник.

У Західній Європі нема накопичення образності. Мопассан, Хемінгуей.

У Стефаника – псевдобанальне. Від псевдобанального – до істотного. «Morituri».

Стиль – переборення бар'єру між життям і літературою. Усе має свій стиль. Стиль листа.

В Олеся більше безпосередності, ніж у неї. Вище цінить. Два типи письменників. Книжний – Іваничук, Леся Українка (крім «Лісової пісні» та особистих віршів, як-от: «Талого снігу платочки сивенькі», «Стояла я і слухала весну»). Шаховський: поезія Лесі Українки – вищий етап, поезія, яка наближається до драматургії.

Два періоди ...»

Ці нотатки належать, власне, не І. О. Денисюкові, а мені. Це конспект (до того ж занадто стислий) професорового виступу, однак авторство його таке ж беззаперечне, як і конспекти зеровських лекцій з нового українського письменства, що їх записали вельми ретельні студенти і на яких виховалося не одне покоління філологів. Де й коли відбувся цей виступ? Точно не можна визначити, проте дозволю собі припустити, що це Криворівня, серпень 1992-го року, уже згадані літні франківські читання. І вже згаданий Євген Нахлік, майбутній директор Інституту І. Франка, а на той час – Львівського відділення Інституту літератури НАНУ імені Т. Шевченка, мав дуже довгий відчит, який тривав чи не три (а що два, то напевно) засідання, які відбувалися просто неба на колодках коло Музею І. Франка. Доповідач мав звичай спізнюватися, і то поважно, тож вимушену паузу заповнював хтось інший (Ярослава Мельник, наприклад, чи професор І. О. Денисюк). Зімпровізована лекція, попри деякі неясності (записувалося ж бо на коліні!) містить вельми цінні думки, до того ж є свідченням того, що модернізм постійно був у сфері зацікавлень ученого, якщо ця тема виникла так спонтанно при першій нагоді.

Найважливіші положення лекції: модернізм як загальна сукупність нереалістичних напрямів; розрізнення декадансу й модернізму; основна риса модернізму – деструкція форми (з цим можна й посперечатися). Чітко формулюється концепція світу і людини в романтизмі, реалізмі, модернізмі. Герой романтизму – незвичайна людина в незвичайних обставинах, у реалізмі – це пересічна людина, у модернізмі – тип елітного героя, який ненавидить юрбу. Стислі характеристики напрямів (цілком у стилі Стефаникової поезії в прозі «Серце» – і закономірно, бо ж про модернізм ідеться): імпресіонізму, дадаїзму, абстракціонізму, сюрреалізму, імажинізму, символізму, авангардизму, усупереч (чи, може, завдяки?) лаконізму, надзвичайно точні й виразні. Тут надibuємо і такі постулати, які вражають своєю несподіваністю. Приміром, ось таке: «Наші модерністи не були модерністами». Це ж ніби з книжки Соломії Павличко, яка ще тоді не була надрукована, і з цією тезою (її тезою!), пам'ятається, професор не погоджувався, цілком слушно зауважуючи, що українського модернізму не можна собі уявити без Франка й Лесі Українки (у Ю. Лавріненка категорично: «Найбільшими українськими модерністами були І. Франко і Леся Українка»). Чи твердження про заідеологізованість української літератури і надлишок орнаментального стилю в українській прозі – від Марка Вовчка і до М. Коцюбинського (щодо Коцюбинського знову ж вельми несподівано!), якому протиставляється «холодна проза» І. Франка, А. Свидницького, В. Стефаника, співзвучна західній традиції (Мопассан, Хемінгуей), де немає накопичення образності...

Лекція раптово обривається словами «два періоди» (либонь, з'явився довгоочікуваний доповідач). І невідомо, чого стосуються ці два періоди – до модернізму чи до Лесі Українки, про яку йшлося в попередньому реченні (її було зараховано до типу письменників-книжників, як і Р. Іваничука), а загальний висновок – до модернізму треба ставитися серйозно, слід відмовитися від того, що це мистецтво осла, який пише хвостом. Сьогодні такий лицарський захист модернізму вже втратив свою гостроту (він став особливо модним, про нього захищено з півдесятка докторських дисертацій, тоді як реалізм загнаний на задвірки), однак на початку 90-х він був актуальним (якраз тому й з'явилися оті широко знані тепер монографії й дисертації). Не втратили актуальності, проте, оригінальні думки професора І. О. Денисюка про романтизм і модернізм узагалі й про конкретних представників українського романтизму (П. Куліш) і модернізму. Кожний його текст, нехай і фрагментарний, залишається цінністю для нас.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2012

Прийнята до друку 27.04.2012

**FROM ROMANTICISM TO MODERNISM:
«UNKEMPT THOUGHTS» OF PROFESSOR IVAN DENYSJUK**

Larysa BONDAR

*Ivan Franko National University of Lviv Philology Department,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000*

The article contains texts of lectures by prof. I.O. Denisyuk about Panteleimon Kulish and theoretical principles of modernism

Key words: Romanticism, historical novel, conception of the world and man, modernism, dekadans, avant-gardism.

**ОТ РОМАНТИЗМА К МОДЕРНИЗМУ:
«НЕПРИЧЁСАННЫЕ МЫСЛИ» ПРОФЕССОРА ИВАНА ДЕНИСЮКА**

Лариса БОНДАР

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000*

Поданы тезисы лекций профессора Ивана Овксентьевича Денисюка о Пантелеймоне Кулише и о теоретических принципах модернизма с некоторыми комментариями.

Ключевые слова: романтизм, исторический роман, концепция мира и человека, модернизм, декаданс, авангардизм.

